

Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ
СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У
ПОНАШАЊУ

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд 2017.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И
ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”**

Београд, 21. децембар 2017.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2017.

„ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”
ЗБОРНИК РАДОВА
научни скуп националног значаја
Београд, 21. децембар 2017.

Издавач:
Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.faspep.bg.ac.rs

За издавача:
Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:
Проф. др Миле Вуковић

Уредници:
Проф. др Александар Југовић
Проф. др Бранислава Поповић-Ћитић
Доц. др Снежана Илић

Рецензенти:
Проф. др Мирјана Петровић-Лазић, редовни професор Универзитета у Београду
Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију
Проф. др Бранка Јаблан, редовни професор Универзитета у Београду
Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију
Проф. др Милана Љубичић, ванредни професор Филозофског факултета
Универзитета у Београду – Одељење за социологију

Дизајн насловне стране:
мр Борис Петровић

Компјутерска обрада текста:
Биљана Красић

Зборник радова је публикован у електронском облику – ЦД.

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-105-1

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну
едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 28.11.2017. године,
Одлуком бр. 3/140 од 01.12.2017. године, усвојило је рецензије рукописа
Зборника радова „ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И
ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ” чију реализацију је сопственим средствима
подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

ИНТЕРАКЦИЈЕ АДОЛЕСЦЕНАТА У ВИРТУЕЛНОМ СВЕТУ: УТИЦАЈ НА РЕАЛНА ПРИЈАТЕЉСТВА

Марија НЕШИЋ, Бранислава ПОПОВИЋ-ЋИТИЋ

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Резиме

Интернет представља један од изразито значајних агенаса социјализације у животу адолесцената. Задовољавајући потребу за комуникацијом, адолесценти најчешће користе платформе и странице за социјално умрежавање, те на тај начин остварују интеракције у виртуелном свету. У литератури се воде расправе о утицају онлајн комуникације на успостављање вршњачких веза у реалном животу. Са једне стране истичу се негативни утицаји у виду смањења интеракција у реалном животу, док са друге стране налази новијих истраживања указују на постојање позитивних ефеката онлајн комуникације на одржавање и квалитет пријатељских веза уживо. У вези са тим, у раду су приказана два водећа модела која објашњавају утицај виртуелних интеракција на успостављање и одржавање пријатељстава у реалном животу, представљени су механизми њиховог деловања, као и фактори који посредују ову везу.

Кључне речи:

интернет, виртуелне интеракције, пријатељства, адолесценти

УВОД

У савременом друштву, интернет преузима водећу улогу као један од агенаса социјализације. Улога интернета посебно је важна у адолесценцији, у време различитих биолошких, психичких и социјалних промена у животу младе особе. Управо због тога, интернет има велики социјализацијски потенцијал, посебно што адолесценти пролазе кроз интензивно развојно раздобље у коме вршњачке везе постају бројне и важне. За разлику од детињства, када су родитељи били најважнија емоционална подршка, у адолесценцији ту улогу преузимају пријатељи са којима се проводи више времена, размењују интимна искуства и

учествује у различитим активностима. Интернет је уклонио временске и просторне баријере које су условљавале комуникацију и својим карактеристикама, као што су анонимност, контрола садржаја интеракције и одсуство невербалног дела поруке, понудио адолесцентима примамљиви виртуелни простор за одвијање комуникације. Налази различитих истраживања показују да адолесценти најчешће на интернету користе странице и апликације за комуникацију (Ковачевић, Pavlović, Šutić, 2015; Lenhart, 2015), те да је дописивање, путем инстант порука и страница за социјално умрежавање, најучесталији начин комуницирања међу адолесцентима (Lenhart, Smith, Anderson, Duggan, Perrin, 2015).

У литератури се води расправа о начину утицаја интеракција адолесцената у виртуелном свету на пријатељства у реалном животу. Поставља се питање да ли комуникација на интернету доприноси да адолесценти проводе више времена сами, у комуникацији са непознатим особама и одржавању површних виртуелних односа са породицом и пријатељима, што последично утиче на смањење интеракција у реалном животу, или, са друге стране, комуникација на интернету позитивно утиче на квалитет учествовања у реалним интеракцијама и чини да особе постану активније у комуникацији уживо. Зарад осветљавања повезаности између виртуелне и реалне комуникације, у раду ће бити приказане поставке водећих модела који нуде објашњење утицаја виртуелних интеракција на успостављање и одржавање пријатељстава у реалном животу, укључујући и објашњење механизма њиховог деловања, као и анализу фактора који посредују ову везу.

Модели утицаја виртуелне интеракције на пријатељства уживо

У литератури се издвајају два модела која говоре о остваривању утицаја виртуелних интеракција на време које адолесценти проводе са постојећим пријатељима и квалитет тих пријатељстава (Valkenburg, Peter, 2011; Valkenburg, Peter, 2007a; 2007b). Први модел јесте модел редукције који говори о негативном утицају виртуелних интеракција на пријатељства адолесцената уживо. Модел редукције објашњава се путем три претпоставке: (а) интернет, због карактеристика онлајн комуникације, подстиче адолесценате да ступају у површне интеракције на интернету

са непознатим особама (Nie, 2001, према: Valkenburg, Peter, 2007a) и управо због површности онлајн односа таква пријатељства са непознатим особама на интернету су мање корисна за адолесценате од постојећих пријатељстава уживо; (б) време проведено са онлајн странцима јавља се на уштрб времена проведеног са постојећим пријатељима (Kraut et al., 1998), тако да (ц) као резултат претходних претпоставки, интеракција и блискост адолесцената са постојећим пријатељима је смањена (Kraut et al., 1998). Ове претпоставке потврђује лонгитудинална студија, спроведена 1995. и 1996. године међу породицама адолесцената у Питсбургу, чији налази показују да коришћење интернета за комуникацију негативно утиче на пријатељства адолесцената, стварајући слабије везе на интернету и тиме замењујући јаке уживо везе (Kraut et al, 1998).

Други модел је модел стимулације који указује да комуникација на интернету подстиче одржавање пријатељстава адолесцената и њихову блискост са постојећим пријатељима уживо. Блискост се посматра у смислу интимности које се постижу путем онлајн самообјава. Присталице модела стимулације објашњавају потенцијалне позитивне утицаје виртуелних интеракција чињеницом да су на интернету смањени визуелни и аудитивни доживљаји (Valkenburg, Peter, 2009). Модел стимулације се базира на три претпоставке којима се објашњава позитиван утицај виртуелних интеракција: (а) смањени визуелни и аудитивни доживљаји на интернету подстичу адолесценате да открију унутрашња осећања постојећим пријатељима, путем самообјава, лакше него у реалним интеракцијама, (б) интимне самообјаве су важан предиктор бриге, блискости и поверења

адолесцената и (ц) као резултат претходне две претпоставке, интимним самообјавама на интернету индиректно се стимулише блискост у постојећим пријатељствима и поспешује одржавање пријатељстава адолесцената (Valkenburg, Peter, 2007a).

Механизам деловања модела редукације и стимулације

Механизам путем кога се може објаснити негативан утицај виртуелних интеракција односи се на смањење обављања друштвених активности уживо. Време које адолесценти проводе на интернету може да буде замена времену које су користили за уживо активности са својим пријатељима (Valkenburg, Peter, 2011). Према овом објашњењу интернет је сличан другим медијима, попут телевизије и књиге, при чему коришћење интернета на тај начин може представљати приватизацију забаве, што доводи до смањења реалних интеракција са пријатељима (Kraut et al., 1998). У студији, на узорку младих узраста од 13 до 18 година, утврђено је да особе које су друштвено изоловане и имају мање пријатеља, више комуницирају преко интернета (Mesch, 2001). Коришћење интернета је свакако индивидуална активност, тако да је корисник углавном сам, иако комуницира електронским путем са другима.

Главна критика овог објашњења јесте да се интернет данас не користи само за такве индивидуалне активности, већ и за успостављање и одржавање контаката и односа са постојећим пријатељима или породицом, као и за стицање нових пријатеља. Раније су собе за ћаскање коришћене за комуникацију искључиво између особа које се не познају. Међутим, у последњих неколико година, новије комуникационе технологије, као што су

инстант поруке и странице за социјално умрежавање, подстичу адолесценате да комуницирају на тај начин и са постојећим пријатељима. У Европи и САД-у студије су показале да 84% (Gross, 2004), односно 88% (Valkenburg, Peter, 2007a) адолесцената користи инстант поруке за комуникацију са постојећим пријатељима.

Објашњење механизма позитивног утицаја виртуелних интеракција лежи у томе што онлајн комуникацију карактеришу смањени визуелни и аудитивни доживљаји. Последица смањења ових доживљаја огледа се у томе да адолесценти мање брину о начину како их други перципирају и на тај начин лакше откривају информације о себи. Ово је посебно важно код адолесцената код којих је појачана стидљивост у развојној фази (Tidwell, Walther, 2002). Неколико студија је показало да самообјаве стоје у вези са квалитетом односа међу адолесцентима (нпр. McNelles, Connolly, 1999) и да адолесценти идентификују међусобно откривање интимних тема као виталну карактеристику квалитетних пријатељстава. Налази крос-секционе студије спроведене 2004. године у популацији холандских адолесцената (10-16 година) показали су да је откривање интимних информација о себи резултирало квалитетнијим пријатељствима од стране испитаних адолесцената (Valkenburg, Peter, 2007a).

Kraut и сарадници (1998) су аутори чији резултати лонгитудиналне студије показују да оба модела имају емпиријску потврду. С једне стране, међу новим корисницима интернета, током 1995/96. године, у популацији адолесцената и њихових породица, откривени су негативни утицаје виртуелних интеракција на реалне интеракције адолесцената са пријатељима, што јесте потврда модела редукације.

Са друге стране, након трогодишњег праћења истих корисника, указано је на постојање позитивних ефеката онлајн комуникације на реалне интеракције адолесцената (Kraut et al., 2002), што говори у прилог моделу стимулације. У литератури се стога често говори о двоструком утицају виртуелних интеракција на одржавање пријатељстава адолесцената у реалном животу, али се објашњења проналазе у неколико квантитативних и квалитативних промена у коришћењу интернета, као и постојању одређених фактора који доприносе различитим утицајима.

У другој половини 1990-их година, мало је адолесцената користило интернет од куће и већина није имала приступ интернету. Они који су га пак користили, углавном су комуницирали са непознатим особама, јер су у виртуелне интеракције ступали само путем соба за ћаскање где је сакривен идентитет особе. Као резултат тога, време проведено на интернету утицало је на смањење интеракција уживо и контакти на интернету су били стриктно раздвојени од контаката уживо. Међутим, у последњих неколико година, коришћењем инстант порука готово да се изгубила граница између виртуелних и реалних контаката, макар међу адолесцентима (Lenhart, Madden, Rainie, 2006). Адолесценти почињу све више да комуницирају са постојећим пријатељима и на интернету. Налази ауторке Грос (Gross, 2004), добијени упитником самопроцене, показују да 84% адолесцената, узраста од 12 до 15 година, комуницира на тај начин са најбољим пријатељима из школе, при чему се преклапају контакти на мрежи и ван ње. Због тих промена у технологији и коришћењу интернета, негативни ефекти су данас ретки (Valkenburg, Peter, 2007a).

Фактори који доприносе остваривању утицаја виртуелних интеракција

У литератури се помиње низ фактора који доприносе остваривању позитивног или негативног утицаја виртуелних интеракција на пријатељства у реалном животу. Међу њима су три којима је посвећена већа пажња и то: други учесник у виртуелној комуникацији, пол и социјална компетенција адолесцената.

Онлајн комуникација и онлајн самообјаве могу стимулисати реалне интеракције са пријатељима само када адолесцент ступа у контакт путем интернета са постојећим пријатељима (Bessiere, Kiesler, Kraut, Boneva, 2008; Valkenburg, Peter, 2007a), и то користећи инстант поруке (Valkenburg, Peter, 2007b). У складу са тим, ефекат онлајн интеракција свакако зависи од саговорника у комуникацији. Дакле, стимулативан ефекат онлајн комуникације на постојећа пријатељства ће бити остварен само ако адолесценти комуницирају са постојећим пријатељима.

Други фактор јесте пол. Дечаца адолесценти имају више користи од онлајн комуникације са постојећим пријатељима него девојчице, јер су генерално стидљивији у комуникацији (McNelles, Connolly, 1999). Један од три адолесцената је у стању да открије о себи више на мрежи, него уживо и то чешће дечаца, него девојчице. Посебно током ране и средње адолесценције, адолесценти су спутани да откривају интимне информације о себи у комуникацији уживо, услед чега дечаца посебно имају користи од онлајн комуникације за стимулисање њихових самообјав (Schouten, Valkenburg, Peter, 2007).

Трећи фактор се односи на постојање социјалне компетенције адолесцената.

Током 1990-их година често се веровало да ће интернет посебно привући социјално некомпетентне адолесценте, односно оне који су спутани у уживо комуникацијама. Постоје две хипотезе о односу између социјалне компетентности и онлајн комуникације. „Хипотеза социјалне компензације“ претпоставља да су углавном социјално некомпетентни адолесцентни активнији у онлајн комуникацији. Смањење аудиовизуелних доживљаја на интернету може да помогне овим адолесцентима у превазилажењу инхибиција које се обично доживљавају у реалним интеракцијама. Супротна хипотеза (метафорично названа „богати се богате“*) указује да првенствено социјално компетентни адолесцентни користе интернет за онлајн комуникацију. Ови адолесцентни, који већ имају снажне друштвене вештине, могу сматрати интернет само још једним местом за ступање у контакт са вршњацима (Kraut et al., 2002).

Већина студија подржава другу хипотезу (нпр. Valkenburg & Peter, 2007a) и указује да адолесцентни који су социјално компетентни, а што је мерено бројем њихових пријатеља, учесталост дружења и блискошћу односа, у свом окружењу чешће користе апликације за комуникацију (путем инстант порука) на интернету, како би остали у контакту са својим пријатељима. Међутим, социјално некомпетентни адолесцентни, у поређењу са социјално компетентним вршњацима, више користе онлајн самообјаве у поређењу са објавама о себи уживо, јер су спутани у комуникацији уживо па више воле да открију своје проблеме у заштићеном окружењу у коме су мање инхибирани. Осим тога, социјално некомпетентни адолесцентни сматрају да имају контролу

у онлајн комуникацији јер се могу за њу унапред припремити (Valkenburg, Peter, 2009; Schouten et al., 2007).

ЗАКЉУЧАК

Неоспорно је да је интернет један од водећих агенаса социјализације који окупира свакодневницу адолесцената, те да га данас они највише користе зарад комуницирања односно успостављања вршњачких веза. Раније, када су у употреби интернета биле доминантне одређене специфичности (дописивање са непознатима путем соба за ћаскање), увиђао се негативан утицај пријатељства у реалном животу. Данас, када адолесцентни користе нове платформе за комуникацију, углавном комуницирају са постојећим пријатељима, те путем коришћења онлајн самообјава постају интимнији и тиме ближи у реалним односима. Прегледом домаће литературе стиче се утисак да се објашњења утицаја онлајн комуникације задржавају претежно на теоријским разматрањима и прегледима ранијих истраживања (Macura, Vujović, Mikić, 2011; Zebić, Cvetić, Vuković, Jašović-Gašić, 2007; Hinić, Mihajlović, Đukić-Dejanović, Jovanović, 2007), те је потребно новијим емпијским потврдама утврдити природу утицаја ова два модела.

Из свега произилази закључак да виртуелне интеракције не утичу негативно на пријатељства која адолесцентни остварују у реалном животу уколико комуницирају са постојећим пријатељима и тиме одржавају односе који су присутни и уживо. Уколико комуницирају са непознатим особама употреба интернета може постати ризична, а уколико занемарују односе са постојећим пријатељима уживо и проблематична. Из тог разлога, сматра

* Енг. *rich get rich*

се неопходном и оправданим планирање превентивних програма унапређивања комуникације у реалном животу, како би адолесценти стекли слику о важности комуникације уживо, без потребе „мењања“ такве комуникације са виртуелним интеракцијама, већ само као допуна начину комуницирања са постојећим пријатељима.

ЛИТЕРАТУРА

- Bessiere, K., Kiesler, S., Kraut, R., Boneva, B. S. (2008). Effects of Internet use and social resources on changes in depression. *Information, Communication & Society*, 11(1), 47-70.
- Gross, E. F. (2004). Adolescent Internet use: What we expect, what teens report. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 25(6), 633-649.
- Hinić, D., Mihajlović, G., Đukić-Dejanović, S., Jovanović, M. (2007). Povećana upotreba interneta i socijalna izolacija. *Engrami*, 29(3-4), 47-63.
- Kovačević, M., Pavlović, K., Šutić, V. (2015). *Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2015*. Beograd: Republički zavod za statistiku. Pristupljeno maja 2016. godine i dostupno na stranici <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2015/pdf/G20156007.pdf>
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T., Scherils, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?. *American Psychological Association*, 53(9), 1017-1031.
- Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V., Crawford, A. (2002). Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues*, 58(1), 49-74.
- Lenhart, A., Madden, M., Rainie, L. (2006). *Teens and the Internet*. Washington: Pew Research Center's Internet & American Life Project.
- Lenhart, A. (2015) Teen, social media and technology overview 2015 - Pew Research Center. Retrived June 2016. from <http://www.pewinternet.org/2015/04/09/teens-social-media-technology-2015/>.
- Lenhart, A., Smith, A., Anderson, M., Duggan, M., Perrin, A. (2015). Teens, Technology and Friendships. Pew Research Center, Retrived June 2016. from <http://www.pewinternet.org/2015/08/06/teens-technology-and-friendships/>.
- Macura, R., Vujović S., Mikić, Đ. (2011). Psiho-socijalni uticaji virtuelnih komunikacija. *Temida*, 14(3), 23-36.
- McNelles, L. R., Connolly, J. A. (1999). Intimacy between adolescent friends: Age and gender differences in intimate affect and intimate behaviors. *Journal of Research on Adolescence*, 9(2), 143-159.
- Mesch, G. S. (2001). Social relationships and Internet use among adolescents in Israel. *Social Science Quarterly*, 82(2), 329-339.
- Schouten, A. P., Valkenburg, P. M., Peter, J. (2007). Precursors and underlying processes of adolescents online self-disclosure: Developing and testing an "Internet-attribute-perception" Model. *Media Psychology*, 10(2), 292-315.
- Tidwell, L. C., Walther, J. B. (2002). Computer-mediated communication effects on disclosure, impressions, and interpersonal evaluations. *Human Communication Research*, 28(3), 317-348.
- Valkenburg, P. M., Peter, J. (2007a). Preadolescents' and adolescents' online communication and their closeness to friends. *Developmental Psychology*, 43(2), 267-277.
- Valkenburg, P. M., Peter, J. (2007b). Online communication and adolescents' well-being: Testing the stimulation versus the displacement hypothesis. *Journal of Computer Mediated Communication*, 12(4), 1169-1181.

17. Valkenburg, P. M., Peter, J. (2009). The effects of instant messaging on the quality of adolescents' existing friendships: A longitudinal study. *Journal of Communication*, 59(1), 79-97.
18. Valkenburg, P. M., Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction, opportunities, and risks. *Journal of Adolescent Health*, 48(2), 121-127.
19. Zebić, M., Cvetić, T., Vuković, O., Jašović-Gašić, M. (2007). Uticaj savremene masovne komunikacije na socijalnu interakciju mladih. *Engrami*, 29(3-4), 33-40.

INTERACTIONS OF ADOLESCENTS IN THE VIRTUAL WORLD: THE IMPACT ON REAL FRIENDSHIPS

Marija Nešić, Branislava Popović-Ćitić

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

Summary

The Internet is one of very important socialization agents in the life of adolescents. Satisfying their need for communication, adolescents most often use platforms and social networking sites, thus interacting in the virtual world. The literature discusses the impact of online communication on the establishment of peer relationships in real life. On one hand, there are negative impacts in the form of reduced interaction in real life, while on the other, the findings of recent research indicate the existence of positive effects of online communication on the maintenance and quality of live relationships. Regarding this, the paper presents two leading models that explain the influence of virtual interactions on the establishment and maintenance of friendships in real life, the mechanisms of their action as well as the factors that mediate this relationship.

Key words: Internet, virtual interactions, friendships, adolescents